

Nyomárkay István: Szláv szomszédaink. Pont könyvek 5. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 138. lap

A magyar–szláv nyelvi, kulturális és történelmi kapcsolatok alapvető módon befolyásolták a magyar történelmet és kultúrtörténetet. A kutatások eredményei szűkebb szakmai körökben közismertek, ugyanakkor a szélesebb, művelt közvéleményben nem olyan mértékben terjedtek el, mint az elvárható lenne. Éppen ezért üdvözlendő az Akadémiai Kiadó „Pont könyvek” sorozata, amelynek célja, hogy tudományos megalapozottsággal áttekintést adjon egy-egy tudományágról. A sorozat ötödik kötete nemrég látott napvilágot, szerzője Nyomárkay István akadémikus, professor emeritus, a hazai és nemzetközi szlavisztika elismert nyelvész-kutatója.

A szerző bevezetőjében megemlíti, hogy a magyarok és szláv szomszédai nagyon keveset tudnak egymásról. Ráadásul az a kevés is kölcsönös félreértéseken és hiedelmeken alapul. Ebből fakad az a „parancs”, hogy jobban megismerjük egymást, és ehhez nem elég az angol nyelvnek, mint általános nemzetközi közvetítőnyelvnek az ismerete (8). Ehhez a megállapításhoz két személyes megjegyzés kívánkozik.

Véleményem szerint Közép-Európában az értelmiségnek a latinon kívül négy nyelvcsalád egy-egy nyelvét kellene ismernie (az anyanyelve valamelyik nyelvcsaládhoz tartozik értelemszerűen) valamilyen szinten: a németet, a magyart, valamilyen szláv nyelvet tetszés szerint és egy újlatint (a franciát vagy az olaszt). Ez lehet az alapja a kölcsönös megismerésnek és megértésnek. Ez annál is indokoltabb, mert például évekkel ezelőtt megkeresett egy norvég szakos hallgató, aki a norvég nyelv hangsúlyrendszeréről írta szakdolgozatát. Hallott róla, hogy a horvát nyelvben is különféle hangsúlytípusok vannak, amelyek talán hasonlítanak a norvégra, és össze kívánta őket vetni. Ennek a kérdéskörnek a horvát nyelvben hatalmas szakirodalmi van, de ezzel foglalkozó angol nyelvű cikkből összesen kettőt tudtam neki ajánlani.

A könyv huszonhat, rövidebb és hosszabb fejezetből áll, amelyek szociolingvisztikai, történelmi, kultúrtörténeti és nyelvtörténeti szempontból vizsgálják a magyar–szláv nyelvi kapcsolatokat. Még mielőtt a tematikus ismertetésekre rátérnék, pozitívumként szeretném megemlíteni, hogy a szöveget a szerző személyes élményei fűszerezik (12, 18, 31, 39, 46, 48, 77, 94), amelyek személyes, közvetlen kapcsolatot teremtenek az író és olvasója között.

A következőkben néhány gondolat ismertetésére szorítkozom.

Az első fejezetek egyike (*Az európai nyelvek szellemi rokonsága*) szoros kapcsolatban áll egy későbbivel (*Az európai nyelvek „szellemi rokonsága” közös szemléleten alapuló kifejezésekben*). Az előbbi fejezettel kapcsolatban, amely számos, az európai nyelvekre jellemző kifejezésmódot említ meg, az olvasónak elkerülhetetlenül eszébe jut: ezek a kifejezések alkotják kulturálisan a közös Európát, nem pedig azok a politikai kifejezések, mint például az „európai értékek”, amelyeket igen nehéz meghatározni, de adott, rövid távú politikai célok elérésére gyakran használnak az európai politika színterein.

Egy másik fejezetben (*A szláv nyelvek oktatása. Kölcsönös szomszédkép*) a szerző a kölcsönös ismeretek hiánya okozta negatív sztereotípiák és a belőlük eredő xenofóbia veszélyére hívja fel a figyelmet.

Már néhány évtizede divatban van az, hogy egyes külföldi és hazai érdekcsoportok a magyar társadalmat idegengyűlölőként állítják be. Nehéz azonban gyűlölődőbb, mai nevén kirekesztőbb és rasszistább beszédet találni, mint amelyet Ljudevit Gaj (az ELTE elődjének joghallgatója) fogalmazott meg a 19. században (21).

A *Legfontosabb tudnivalók a szláv nyelvekről* című fejezet jó tájékoztatást nyújt a standardizált szláv nyelvekről, és számos gondolatot ébreszt az olvasóban például azzal kapcsolatban, hogy ki

határozza meg egy nyelv státuszát és elnevezését, a nyelvészek, vagy a beszélők közössége, illetve az általuk megválasztott hatalom.

Számomra a legérdekesebb fejezeteket a szláv–magyar, magyar–szláv nyelvi kölcsönhatásokat bemutató elemzések alkotják. A szerző a szókölcsönzések motivációjaként két okot jelöl meg: 1) az átvevő nyelvben a jövevényszavak szemantikai ürt töltenek ki (61, 64); 2) a nyelvi kapcsolatok intenzitása az átdadó és átvevő nyelv között (66). Ez magyarázná az úgynevezett luxusjövevényszavak átvételét. Ilyen például a szláv eredetű *kovács* és *takács* szavak térnyerése, amelyek a korábbi *verő* és *szövő* szavakat szorították ki. A luxusjövevényszavak kategóriájának kapcsán a nyelvi rendszerből kiinduló magyarázat véleményem szerint további, nyelven kívüli okokkal is bővíthető, például az átdadó nyelv presztízsével, kulturális és történelmi tényezőkkel stb. A könyvnek nem volt, nem is lehetett feladata ezekre a kérdésekre kitérnie, de érdemes volna további kutatásokban ezekkel foglalkozni. Györffy György nagymonográfiájában (*István király és műve*. 2. kiadás. Budapest, Gondolat Kiadó, 1983) a már említett *verő* és *kovács* főneveken kívül még számos szót sorol föl, amely a kovácsmesterséget jelölte a régi magyar nyelvben. Közöttük szerepel a *tárkány* is, amely egyben tisztségnév is volt. Kiszorulását nyelven kívüli okokkal hozza összefüggésbe: a kereszténység bevezetésével István, de esetleg már Géza is mellőzte a pogány rítussal kapcsolatos mesterséget és nevet, és a szláv eredetű *kovács* névvel nevezette el az új szervezet vasverőit (i. m. 441–3).

A szláv mintára létrejött magyar tükörszavakat a szerző Kiss Lajos kutatásai nyomán részletesen ismerteti (70–6). Megtudjuk, hogy szláv mintával számolhatunk a 11-től 19-ig terjedő számneveink kialakulásában, de szerzőnk arra is felhívja a figyelmet, hogy 21-től kezdődően ez már nincs így. Ebből a megfogalmazásból az is következik, hogy ezt a problémát érdemes volna a jövőben alaposabban megvizsgálni.

Gazdagon adatoltak azok a fejezetek (77–92, 100–5, 115–22), amelyek a magyar–szláv nyelvi hatásokkal foglalkoznak. Kiténtetett szerepet kap a magyar–horvát nyelvi kapcsolatok bemutatása, amely kiter a magyar kintára keletkezett horvát tükörszavakra is. Utóbbiak bemutatásának során a szerző – szerényen – nem említi meg, hogy önálló kutatásainak eredményeiről van szó, amelyeket egy 1989-ben megjelent munkájában foglalt össze (*Ungarische Vorbilder der kroatischen Spracherneuerung*. Budapest, Akadémiai Kiadó). A magyarországi szláv nyelvjárások magyar eredetű szavainak bemutatásakor kiter átvételük okaira (reáliák, nyelvi gazdaságosság). Ehhez kapcsolódóan figyelemre méltó kutatási témát vet föl: „Érdekes eredményekkel kecsegtetne, ha részletesen megvizsgálánk a szomszédos szláv nyelvek magyarból átvett szavait. [...] Az így nyert anyagból nem csupán fontos formai, alaki szabályszerűségeket állapíthatnánk meg, hanem a nyelvhasználatot illető általános következtetéseket is levonhatnánk” (91).

Figyelemre méltó az európai nyelvek „szellemi rokonságát” bemutató fejezet (93–102). Ezt a kapcsolatot közös szemléleten alapuló kifejezések érzékeltetik, amelyeknek elsősorban latin, de nem kis mértékben német nyelvű előképei vannak. Ezeket a többi európai nép átvette, illetve lefordította. A szerző által hangsúlyozott hasonló világkép véleményem szerint inkább adott minták átvételével, illetve utánzásával alakult ki.

Ezen kívül több történelmi és kultúrtörténeti jellegű fejezet zárja a kötetet. Tartalmi összefoglalásuk visszaköszön a befejezésben is: „Láthatjuk, mire és hová vezet a tájékozatlanság, egymás nem ismerése. Szláv szomszédaink magyarságképe éppen olyan hézagos, mint a mi róluk való ismereteink. Az elmondottak célja az volt, hogy – ha vázlatosan, olykor kiragadott véleményekkel és elhamarkodott ítéletek felvillantásával – érzékeltessük azt a történelmi mulasztást, amelynek negatív következményei többször volt alkalmunk tapasztalni” (135). Ez a könyv történelmi, nyelvészeti, irodalmi és kultúrtörténeti jellemzőket közvetít a velünk szomszédos szláv népekről és a magyar–szláv kapcsolatokról. Terjedelmi okok miatt számos kérdéskört csak felvillantani tud. Közérthető, olvasmányos stílusával minden valószínűség szerint sok olvasó érdeklődését felkelti majd az egyes témákban való elmélyüléshez, amelyhez a kötet végén szereplő szakirodalom nyújt kezdeti segítséget.

Vig István

egyetemi docens

ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszék